

Deklaracija o umjetnoj inteligenciji

Književnost je fenomen koji prožima cjelinu stvarnosti. Ona je usmjerena na prošlost, ali jednako tako i na budućnost. Pomoću književnosti uživljujemo se u iskustva ljudi minulih vremena, no jednako tako, književnost je – od antičkoga doba do moderne znanstvene fantastike – u nebrojenim primjerima predvidjela, pa i kreirala budućnost. Štoga se izriče, ne može se izreći bez književnosti; suvremena historiografija pokazala je kako je svaki pogled na prošlost nužno priopćen pripovjednim strukturama imanentnim, ponajprije, književnosti. Svete knjige, uz metafizičku i vjersku, oduvijek su imale i pripovjednu ili književnu dimenziju. Od političkih govora do novinskih članaka, u onome trenutku u kojemu dolazi do međugre misli i riječi, iz govora i pisma izvire književnost. Iz tog razloga nije čudno što se pojava umjetne inteligencije, idejno ne toliko novoga no izvedbeno izrazito recentnoga fenomena, osim na svijet tehnike, znanosti, zdravstva, ekonomije, medija i politike, između ostaloga odnosi i na književnost.

Kao što su pojedini predstavnici drugih grana umjetnosti već i primijetili, osim što obogaćuje pojedine sfere ljudskoga djelovanja, umjetna inteligencija za stvaralački duh čovjeka uvelike predstavlja i prijetnju. Od filmske industrije, gdje zamjenjuje autore scenarija, preko slikarstva i ilustratorstva, gdje kreira djela nerazlučiva od onih kakve može stvoriti ruka likovnog majstora, pa sve do književnoga prevođenja gdje zasjenjuje minuciozni prevoditeljski rad, umjetna inteligencija pokreće mehanizam ugroze kreativnih industrija i umjetničkih poziva. Naposljetku, tu je i književnost sama. U svijetu je već zabilježeno više slučajeva korištenja umjetne inteligencije u književnom stvaranju. Ono može biti zanimljivo kao stvaralački eksperiment, no pitanje koje se pritom postavlja glasi: hoće li umjetna inteligencija ugroziti književnu umjetnost?

Ako si *homo economicus* 21. stoljeća i postavlja pitanje u čemu je ovdje problem – jer, umjetna inteligencija od ljudskoga je bića ipak i brža i jeftinija ili, jednom riječju: učinkovitija – odgovora na to pitanje ima više, a svaki je, u svojoj kategoriji, neoboriv. Te kategorije su: 1. autorska prava, 2. socijalna sigurnost, 3. bit književne umjetnosti.

1. Autorska prava

Problem autorskih prava pri „proizvodnji“ književnosti pomoću umjetne inteligencije tiče se samog načina na koji umjetna inteligencija stvara književnost. Naime, sustavi dubokog učenja za generiranje ljudskog jezika na temelju unesenih podataka, a od kojih je najpoznatiji ChatGPT, tekst stvaraju pomoću već postojećih tekstova – književnih i inih – koji su uneseni u njihov sustav, odakle ih se kompilira kako bi se udovoljilo zahtjevima korisnika. Takvo što može biti korisno za otkrivanje podataka koji su u

domeni javnoga dobra, premda i ondje postoje opravdane sumnje u pouzdanost generiranih informacija, no što se tiče književnosti, zapravo je riječ o stroju za citiranje i plagiranje. (Opasnost je posebno velika u području esejistike, pa i izvan književnosti, primjerice u znanosti i novinarstvu.)

Iako je književna teorija druge polovice 20. stoljeća nastojala pokazati da je u književnost u svojoj naravi citatna, kada govorimo o premještanju citatnosti iz konteksta prirodne u kontekst umjetne inteligencije – i priznamo li da citatna književnost može biti i remek-djelo, ali jednako tako i puki plagijat – tada se otvara sljedeći problem: ako je u slučaju „klasičnog“ plagiranja konkretni pojedinac kazneno i moralno odgovoran, tko je odgovoran kada isto čini umjetna inteligencija? U punome smislu riječi to nisu niti korisnik, niti proizvođač – a niti, dakako, sama umjetna inteligencija. Ovo je samo dio problema koje, u pogledu autorskih prava, otvara uporaba umjetne inteligencije u književnom stvaralaštvu.

2. Socijalna sigurnost

Društvo hrvatskih književnika strukovna je udruga koja okuplja književnike, ali se u svojoj praksi ne bavi samo zaštitom autorskih prava hrvatskih književnika, nego i prevoditelja i ilustratora. Raširena a neregulirana uporaba umjetne inteligencije za prevođenje i izradu likovnih prikaza u sve većoj mjeri egzistencijalno ugrožava mnoge vrhunske prevoditelje i ilustratore, čiji posvećeni i nadahnuti rad može lako biti zamijenjen produktima umjetne inteligencije, koji sa svakom svojom novom generacijom sve vještije i umješnije „proizvode“ prijevode i ilustracije. Kako sada stvari stoje, samo je pitanje vremena kada će isto biti slučaj i s književnošću. Iako je ovo rješenje naizgled jeftinije, kao društvo ćemo ga, dugoročno, skuplje platiti.

Jer, može li društvo preko noći u zapećak baciti čitavu klasu stručnjaka i majstora, ignorirajući prirodne im talente i stečene vještine? Društvo u kojemu prevoditelje, ilustratore i književnike tehnološki napredak tjera na marginu gubi mnogo više od same socijalne sigurnosti prevoditelja, ilustratora i književnika – ono gubi kulturnu elitu koja svakom društvu udiše smisao i smjer; koja svakoj zajednici daruje duh. Zanimariti stvaratelje i autore u hrvatskom bi društvu, kao i u svakome drugom, značilo duhovno se samoosiromašiti i pohrliti u intelektualnu i idejnu pustoš naše vlastite proizvodnje. U kulturi svake zajednice postoji suptilna, nevidljiva ravnoteža koju čine konkretni pojedinci – zamijenimo li dio te duhovne strukture nečim umjetnim, sustav neće opstati čitavim, nego će se s vremenom cijeli urušiti u posthumano stanje.

3. Bit književne umjetnosti

Jedno od trajnih pitanja jednako čitatelja kao i književnika kroz vjekove glasi: odakle dolazi književnost? Je li ona dar sila koje nas nadvisuju; nadahnjuje li je Bog, muze, podsvijest? Kako god bilo, inspiracija i stvaranje plod su ljudskoga bića ili onoga što ga transcendiraju, a ni u kojem slučaju ne proizlaze iz nečega beživotnog kao što je umjetna

inteligencija. Ona, naime, nije subjekt, nego objekt, a objekt ne može posjedovati stvaralački plamen jer mu nedostaje iskra života, uma i duha. Književnost je posebna disciplina ljudskoga djelovanja po tome što je se ne može kategorizirati ni kao prirodni, ni kao umjetni fenomen – ona na samo sebi svojstven način spaja jedno i drugo.

Književnost je na svoj način prirodna jer se razvila u ljudskome rodu, no nije „prirodna“ u doslovnom smislu riječi, budući da nema konkretnu utilitarnu, za preživljavanje nužnu funkciju kao što je slučaj s nagonskim funkcijama životinjskoga svijeta. Književnost je eminentno ljudski fenomen, k tome i plod jezika kao još jednoga eminentno ljudskoga fenomena – a koji je za nju ujedno i nužan preduvjet. Utoliko je književnost prirodna i umjetna, u isto vrijeme. Samo u takvome prožimanju prirodnoga i umjetnog u njezinu postanku, svrsi i smislu književnost može postojati. Bez jednoga od tih dvaju elemenata književnost umire. Umjetna inteligencija, kada je se zlopotrebljava, književnost lišava upravo njezina prirodnog aspekta. U temelju književnosti je riječ – *logos* – a taj pojam u izvornome značenju upravo i upućuje na smisao, sklad i svrsishodnost koja podrazumijeva i stvaralački um kao nešto što umjetna inteligencija ne može ponuditi.

Sa svime navedenim na umu, Društvo hrvatskih književnika osuđuje svaku upotrebu umjetne inteligencije koja bi išla na štetu hrvatskim književnicima te osobama koje se bave književnošću i drugim umjetnostima. Sugeriramo zakonodavcu da, uz konzultacije s relevantnim književnim udrugama, u buduće regulacije umjetne inteligencije uvrsti i element odnosa umjetne inteligencije i umjetnosti, kako bi sankcionirao zlopotrebu umjetne inteligencije na štetu književnosti i umjetnosti, a u kojemu bi pravi autor – bilo žrtva plagiranja, bilo onaj tko bi neki angažman dobio da njegov posao „besplatno“ nije odradila umjetna inteligencija – bio oštećen. Književnost je plod ljudskoga duha, ali i jamstvo njegova opstanka zbog čega ga u njezinu stvaranju beživotni automatizam umjetne inteligencije nikada neće moći zamijeniti.

Upravni odbor DHK,

27. siječnja 2025.